

شورای عالی حوزه های علمیه قم
مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران
حوزه علمیّه الزّهرا (س) میاندوآب

عنوان مقاله :

نقش امام سجاد علیه السلام در تکامل تمدن توحیدی

پژوهشگر : ناهید پوررضا

مقاله پایانی سطح 2

سال 1399

چکیده

تمدن توحیدی نتیجه ی نگاه توحیدی به عالم هستی و حاصل اصول و افکار توحیدی که ریشه در رسالت پیامبران و ائمه ی اطهار دارد . در پی آن است که انسان را به کمال سعادت دنیوی و اخروی برساند و هر پژوهشگر مسلمان بخصوص شیعیان برای حفظ این عقیده و اصول توحیدی وظیفه ی خطیری به عهده دارند . این مقاله بر این هدف تهیه شده است که نقش امام سجادعلیه السلام را به عنوان امام چهارم در حفظ و تکامل این تمدن به صورت خلاصه به جهان اسلام معرفی کند و با تاکید بر مهم ترین ابعاد مبارزاتی ایشان در برهه ی زمانی خود به روش توصیفی و کتابخانه ای بررسی نماید . سوال اصلی پژوهش حاضر این است که نقش امام سجادعلیه السلام در تکامل تمدن توحیدی چه بود ؟ ایشان از چه روش هایی برای حفظ و تکامل این تمدن استفاده کرده اند ؟ یافته های این پژوهش مبنی بر ابعاد مبارزاتی امام سجاد علیه السلام به شیوه ی تبلیغ نرم بوده است ، ایشان اصول و عقاید توحیدی را در قالب دعا با مضامین خطبه در جلسه بعد عاشورا در حضور یزید و یزیدیان بیان کردند و همچنین احکام شرعی و معارف اسلامی را در قالب دعای شریفه ی صحیفه ی سجادیه و دعای عرفه در ضمن آن، و رساله الحقوق ، با مفاهیمی عمیق بیان کرده اند که حقیقتاً قابل تامل می باشد .

واژگان کلیدی: سجاد ، تمدن ، توحیدی

مقدمه

به دلیل اهمیت جایگاه ولایت و رهبری امت و به لحاظ ضرورت تداوم راه پیامبراکرم « صلی الله علیه و آله » که حضرت از همان سالهای آغازین بعثت تا پایان عمر ، به امر و اراده الهی ، در مناسبت های مختلف و فواصل زمانی متعدد مسئله ی «امامت» و جانشینی خود را مطرح می کردند ، مورد توجه ویژه پژوهشگران قرار گرفته است . بدین ترتیب مسئله ی «امامت» پا به پای «رسالت» پیش رفت و هر یک از ائمه ی معصومین علیه السلام در زمان حکومت خود با توجه به شرایط و خلفای زمان خود وظیفه ی خود را در قبال حفظ تمدن توحیدی که پیامبران برپا کرده بودند ، به نحو احسن انجام دادن هرچند که همه ی

آنها به نحوی مورد ظلم و جور خلفای زمان خود قرار گرفتند و پیروان به ظاهر مسلمان به آنها جفا کردند ولی باز از تلاش خود دست بر نداشتند ، این مقاله سعی دارد نقش امام سجاد (ع) را به عنوان چهارمین اختر تابناک امامت و ولایت در حفظ و پیشرفت تمدن توحیدی بیان کند و با بیان چند نمونه از ابعاد مبارزه ی ایشان به تبیین اهمیت نقش ایشان در حفظ تمدن توحیدی بپردازد که قابل توجه ویژه می باشد .

اهمیت و ضرورت تهیه ی این مقاله با موضوع نقش امام سجاد (ع) در تکامل تمدن توحیدی ، معرفی نقش برجسته ی ایشان به عنوان امام چهارم در شرایط حساس بعد از واقعه ی عاشورا که سکان دار مقام عظیم ولایت بودند ، می باشد .

واقعا معلوم نبود سرنوشت تمدن اسلامی چه می شد اگر درایت و رهبری هوشمندانه ی ایشان نبود. بنابر نقش حماسه آفرینی ایشان در آن دوره ی بحرانی وظیفه ی هر شیعه ی دغدغه مند می باشد که پیام ایشان و فعالیت ها و هدف امام را به نسل حاضر و آینده برساند تا جذب افکار غلط رسانه های غربی نشده و بتوانند اسلام ناب را از اسلام استحاله شده ی فرهنگ غربی ، تشخیص بدهند .

در این زمینه فعالیت های مختلفی انجام شده است که به سیره ی زندگی امام سجاد پرداخته اند و نقش آفرینی ایشان بعد از واقعه ی عاشورا را بیان کرده اند . مناقب اهل بیت اثر حجة الاسلام والمسلمین حاج سید جلیل نجفی یزدی می باشد . و دیگر آثاری که به سیره ی زندگانی ایشان پرداخته و فعالیت های فرهنگی و سیاسی و عقیدتی ایشان را بیان کرده سیره پیشوایان اثر مهدی پیشوائی می باشد .

فرضیه بیان شده در خصوص این موضوع این می باشد که چهارچوب شخصیتی امام چگونه بوده و برای مبارزه در شرایط سخت این چنینی از چه راهکار هایی می توان استفاده کرد تا به هدف خود رسید بدون این که ضربه ای متوجه امت اسلامی و پیروان آن وارد شود و روش تحقیق در این پژوهش روش توصیفی و کتابخانه ای می باشد ، سعی شده از اسناد معتبر استفاده شود .

مفهوم شناسی

سجاده: معنای لغوی: (سَ، ج، جا) (ع ص) بسیار سجده کننده، مبالغه در سجود اصطلاحی:

کسی که دارای عادات پسندیده هست و همچنین کسی که بسیار سجده می کند.

تمدن: معنای لغوی: (ت، م، د، د) (مص مر) تخلق به اخلاق اهل شهر و انتقال از خشونت و

جهل به حالت ظرافت و انس و معرفت. اقامت کردن در شهر. شهر نشینی. مجازاً تربیت، ادب. در

تداول، مجموعه پیشرفتهای علمی، فرهنگی، سیاسی، مادی و معنوی بشر در دوره ای خاص یا در منطقه و

سرزمینی خاص: تمدن ایرانی در در پیش از اسلام.

اصطلاحی: تمدن داشتن به معنای یعنی دارای تربیت بودن. شهر نشین بودن و در مرحله ی کامل

تربیت اجتماعی قرارداشتن.

توحید: (عربی، مص) یگانه گردانیدن، یکی کردن، حکم به واحد بودن شیء. اصطلاحی: یکی دانستن

خدای تعالی و گرویدن به یگانگی او. یگانگی اقرار به وحدانیت خدای تعالی.

یگانه پرستی و یکتا پرستی. در اصطلاح عرفان تخلیص دل و تجرید آن از آگاهی به غیر حق

سبحانه و تعالی. در اصلاح فلسفه حکم کردن بر یگانگی خدا در ذات و صفات و افعال و آن را اقسام و

مراتبی است. توحیدی یعنی منسوب به توحید.

توضیح مفاهیم:

سجاد: بعد از حسین بن علی _ ارواحنا فداه _ فرزند بزرگوارش علی بن الحسین علیها سلام امام است.

مادر آن حضرت، بانوی بزرگوار بنام شاه زنان دختر یزد جرد پسر شهریار پسر کسری بود.

محل تولد ایشان شهر مدینه، سال تولد ایشان، سال سی و هشت هجری، وفات آن حضرت در

سال نود و پنجم هجری، مدت عمر حضرت پنجاه و هفت سال و مدت امامت ایشان سی و چهار سال و

محل دفن ایشان در مدینه، قبرستان بقیع در کنار عموی بزرگوار خود حضرت مجتبی علیه السلام^۱.

^۱ نجفی یزدی حاج سید مهدی، مناقب اهل بیت علیهم السلام، ص 103

تمدن توحیدی : تمدن توحیدی به جامعه ای اطلاق می شود که افکار آن بر اساس اعتقاد بر یگانگی خداوند هم در افعال و هم در گفتار و هم در رفتار شکل بگیرد. با بررسی تاریخ سرگذشت حیات بشری و چگونگی سیر تکوین تمدن ها و نظام های اجتماعی می توان مراحل تولد ، رشد ، بالندگی و انحطاط آنها را ترسیم کرد . قرآن کریم نیز این حرکت ادواری تاریخ را بدین سان می پذیرد :

« وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَ لَا يَسْتَقْدِمُونَ¹ »

و برای هر امتی اجلی است ، پس چون اجلشان فرا رسد ، نه می تواند ساعتی آن را پس اندازد و نه پیش .

با این تعبیر می توان دریافت که اجتماعات انسانی همواره با استفاده از تعقل و علم ساده ، مرحله ابتدایی را پشت سر نهاده ، وارد عرصه ی رشد و تکامل می شوند .

طی کردن این مراحل به مدد بهره گیری از خرد گرایی ، استفاده از علوم و فنون و به کار بستن ابزار کار آمد و قانون مدار میسر خواهد بود . چنانچه این دوره ی تاریخی بر مبانی اخلاقی و دینی و اصول صحیح انسانی استوار نباشد ، تمدن در سرا شیبی انحطاط قرار خواهد گرفت . پس از سقوط ، بار دیگر جوانه های تمدن بعدی بر ویرانه های تمدن پیشین ظاهر خواهد شد و نظامی جدید و جامعه ای نوین شکل می گیرد . این سنت بی تغییر هم چنان چرخه ای تمدن های قدیم و جدید را پدید خواهد آورد . ۲۰ تمدن حاضر که ائمه ی معصومین علیه السلام و پیامبران آن را بنا نهاده اند یک تمدن توحیدی می باشد که به لطف خدا به سوی پیشرفت هر چه بیشتر بیداری اسلامی و تحقق یک تمدن توحیدی جهانی حرکت می کند .

تمدن اسلامی : تمدن اسلامی ، تمدن دینی است که همه ی مولفه های آن بر محور دین اسلام می گردد . به دلیل وجود همین پسوند پرمایه ، از یک سو قابلیت تحدید زمانی و تعریف معنایی دارد ، زیرا آغاز و انجامش مشخص است و از سوی دیگر ، دارای گستردگی مفهومی و موضوعی بسیاری است که همه ی پیچیدگی ها ، ظرایف و جهان شمولی دین اسلام را به عنوان دین الهی در خود دارد بدین ترتیب تمدن اسلامی دارای همه ی ویژگی های تمدن الهی در چهار چوب آموزه های قرآنی و متکی بر سنت پیامبر اکرم

¹ الاعراف (7) 34 - شبیه آن در سوره یونس (10) _ 49 حجر (15) 4 - آمده است .

² بنگرید به : جعفر سبحانی ، منشور جاوید قرآن ص 354-355

حق خدا: حق خدای بزرگ بر تو آنست که او را بپرستی، و بدو شرک نورزی، و چون به اخلاص چنین کنی خداوند کار دنیا و آخرت را کفایت کند.

حق نفس: حق نفس تو بر آن است که آن را در طاعت خدای بزرگ به کار گیری.

حق سائل: حق کسی که از تو چیزی می خواهد بخشیدن به اوست به میزان نیاز مندی او.¹

امام سجاد علیه السلام با بیان احکام اسلامی و مباحث تربیتی و اخلاقی در قالب رساله حقوق یک بعد دیگر از مبارزه خود بر علیه ظلم و جور خلیفه وقت را به رخ همگان می کشاند.

رساله الحقوق، وظایف گوناگون انسان چه در پیشگاه خدا و چه نسبت به خویشان و دیگران، بیان نموده است. امام این وظایف را که بالغ بر پنجاه حق است، ابتداءً به صورت اجمالی و سپس به صورت تفصیلی بر شمرده است.^{۳۲}

امام با بیان اولین حق که از آن خداوند می باشد یگانگی خداوند را بیان کرده و تاکید کرده است که بدون اعتقاد به یگانگی خداوند و قدرت او در زندگی دنیا و آخرت نمی شه به جایی رسید و سعادت اخروی در گرو کسب رضاین اوست. و با بیان دیگر می توان گفت بیان این حقوق به حتمی بودن واقعه ی قیامت و حساب رسی آن روز که شامل همه ی موجودات خواهد بود اشاره می کند، اینکه همه ی موجودات باید در قبال خداوند یکتا پاسخ گوی اعمال و رفتار خود باشند، این برداشت از بیان حقوق موجودات هم از نگاه توحیدی امام نشئت می گیرد که باید مورد توجه علما و فضلا قرار گیرد چرا که تنها اوست که می میراند و زنده می کند. با توجه به مطالب ارزنده احکامی که در این رساله بیان شده است جای دارد همه ی آنها در این مقاله بیان شود ولی متأسفانه ظرفیت مقاله این اجازه را به ما نمی دهد، البته

¹ آیت الله سید محسن خرازی، زندگی نامه ی چهارده معصوم علیه السلام، ص 278

² این رساله را مرحوم (صدوق) در کتاب الخصال (ابواب الخمین و ما فوقه) مستنداً در کتاب من لا یحضره الفقیه (ج 2 ص 618) مرسلأً روایت کرده است. حسن بن علی بن شیعیه نیز در کتاب (تحف العقول) بدون سند ولی مبسوط تر نقل کرده است. تعداد حقوق براساس نقل صدوق پنجاه و یک، و بر اساس روایت ابن شعبه پنجاه تا است. ر.ک به: دکتر شهیدی،

سید جعفر، زندگانی علی بن الحسین، چاپ اول، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، 1365 ه.ش، ص 160_188

³ پیشوائی مهدی، سیره ی پیشوایان، ص 297

که همه این علوم را که همچون اقیانوس عمیق هست و هرچه پیش می روی بیشتر احساس تشنگی به این
مفاہیم را پیدا میکنی ، نمی توان در یک جا جمع کرد ! انسان از بیان عمق این علوم عاجز می باشد .

نتیجه گیری و پیشنهاد

با توجه به اینکه موضوع پژوهش حاضر ، نقش امام سجاد علیه السلام در تکامل توحیدی می باشد سعی شده است نقش موثر امام سجاد علیه السلام در زمان حکومت خود بیان شود . حماسه بزرگی که بعد از واقعه ی عاشورا به صورت نرم و خاموش توسط امام بزرگوار بر پا شد ، بیان شود . ایشان معارف اسلامی و احکام شرعی را در قالب دعا به مسلمانان منتقل کردند ، به صورتی که در زمان خلیفه ی وقت آن زمان کسی جرات ابراز عقیده نداشت مفاهیم عمیقی که بنیان تمدن توحیدی را مستحکم تر می کرد برجای گذاشتند (خطبه ی بیان شده بعد از حادثه ی کربلا ، کلاس های درسی ایشان ، دعای صحیفه ی سجادیه ، (رسالة الحقوق) و پرورش هزاران شاگرد بعد از ایشان توسط امام باقر و امام صادق علیه السلام با این مفاهیم بر جای مانده دین کامل اسلام را به جهانیان منتقل کردند . ضرورت این پژوهش بر این است که نقش امام سجاد علیه السلام در تکامل تمدن توحیدی برجسته تر دیده شود . با توجه به مفاهیم اسلامی بر جای مانده از این امام بزرگوار به پژوهش گران و علما و مسئولین پیشنهاد می شود مبنای علوم انسانی را در دانشگاه ها و حوزه ها ی علمیه به جای علوم و مبانی غربی جایگزین کنند و جوانان دانشمند اسلامی تحویل جامعه داده تا دین ناب محمدی در میان جهانیان گسترده شده و زمینه برای ظهور امام عصر عج آمده شود. همه ی شیعیان و علمای اسلامی در این زمینه مسئول هستند .

منابع

✽قرآن کریم

- 1 - اردشیری لاجیمی ، حسن ، مقاله ی نگاهی به دعای عرفه امام سجاد علیه السلام ، اینترنت سایت google .
- 2- پیشوائی ، مهدی ، سیره ی پیشوایان ، ناشر : موسسه ی امام صادق علیه السلام ، چاپ بیستم بهار 1387 قم موسسه ی امام صادق علیه السلام .
- 3 - تجارب السلف ، تصبیح : عباس اقبال ، چاپ سوم ، تهران ، کتابخانه ی طهوری 1357 ه.ش.
- 4 - جان احمدی ، فاطمه ، تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی ، ناشر : دفتر نشر معارف ، چاپ سی و ششم بهار 1395 قم دفتر نشر معارف .
- 5 - حیدری ، محمد علی ، مقتل امام حسین علیه السلام به روایت اهل سنت ، ناشر: سنابل ، چاپ دوم زمسان 1394 قم سنابل 1394 .
- 6 - خرازی ، سید محسن ، زندگی نامه ی چهارده معصوم ، ناشر : انتشار مسجد مقدس جمکران ، چاپ اول پاییز 1386 ، قم .
- 7 - خبر گزاری حوزه علمیه ، 12 اردیبهشت 1396 ساعت 30/10 کد خبری : 414552.
- 8 - خبر گزاری شبستان ، کنگره ی بین المللی امام سجاد (ع) سرویس هرمز گان 19/6/1399 شاعت 35/21 شناسه خبری : 967667 .
- 9 - واحد تحقیقاتی گل نرگس ، عجایب و معجزات شگفت انگیزی از امام سجاد ع ، ناشر : شمیم گل نرگس ، چاپ چهارم 1390 قم .
- 10 - مطهری ، مرتضی ، پانزده گفتار ، ناشر : انتشارات صدرا ، چاپ چهاردهم اسفند 1389 قم و تهران .
- 11 - مطهری ، مرتضی ، سیری در سیره ائمه اطهار علیه السلام ، ناشر : انتشارات صدرا ، چاپ پنجاه و ششم مهر 1393 تهران .

- 12 - مطهری ، مرتضی ، حماسه ی حسینی ، ناشر : انتشارات صدرا ، چاپ شست هشتم تیر 1390 _ صدرا 1363 تهران .
- 13- ملکی تبریزی ، میرزا آقا جواد 1375 ، المراقبات ، ترجمه ی ابراهیم محدث بند رویگی ، قم : نشر اخلاق ، چاپ نخست .
- 14- نجفی یزدی ، سید محمد ، مناقب اهل بیت ناشر : انتشارات نصایح ، چاپ اول تابستان 1384 قم .
- 15- دهخدا ، علی اکبر ، فرهنگ لغت ، چاپ 1342 تهران .
- 16 - مجلسی ، محمد باقر ، عین الحیات ، ناشر : نور الهدی 1382 هجری انتشارات جامع المدرسین 1416 ق ، قم .